

NEOIBEOVCI*

Obračun sa prosovjetskom opozicijom u SFRJ i kidnapovanje Vlade Dapčevića

APSTRAKT: Članak se bavi analizom procesa obračuna sa prosovjetskom opozicijom – neoibeovcima tokom 1970-ih godina u SFRJ. Širom zemlje otkrivene su neoibevske grupe (najviše u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni) a vrhunac su bila hapšenja uoči sazivanja ilegalnog kongresa Nove komunističke partije Jugoslavije u Baru tokom 1974. a zatim i kidnapovanja vodećih ličnosti ovog pokreta – Vlade Dapčevića i Milete Perovića.

Ključne reči: NKPJ, Vlada Dapčević, Jugoslavija, komunizam, politička represija

Pod ovom kovanicom su početkom 1970-ih u službi bezbednosti okarakterisani svi koji su osporavali samoupravni društveni poredak sa pozicija unitarizma, proleterskog internacionalizma, zalažući se za prosovjetsku politiku, a protiv kapitalističkih i tržišnih elemenata u jugoslovenskom društvu. Često se posmatraju u širem kontekstu kao „birokratsko-etastističke snage“ za koje se kaže da su jedna od „društveno najopasnijih grupa-cija unutrašnjih neprijatelja – pete kolone“, jer svoje delovanje „temelje na procenama o neminovnom krah u politike SKJ i izbijanju svetske krize koje će izazvati spoljnu intervenciju, pre svega zemalja Varšavskog saveza“.¹ Mnogi od njih sa Informbiroom (IB) zapravo nikakve veze nisu imali, ali su bili ubeđeni dogmatski komunisti i kao takvi naklonjeni Istočnom bloku i SSSR-u. Prema socijalnoj strukturi, najzastupljeniji među neoibeovcima bili su penzionisani oficiri JNA, mahom bivši učesnici NOB-e, pripadnici

* Rad je deo projekta *Srpsko društvo u jugoslovenskoj državi u 20. veku: između demokratije i diktature (177016)* koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 45, 74. sednica, *Specijalni rat protiv SFRJ*, 23 april 1977, 31.

organa unutrašnjih poslova i druga mahom starija lica, među kojim su „rankovićevci“ nalazili svoje pristalice. Neretko su već dobro zagazili u sedmu i osmu deceniju života i kao višestruki povratnici često već osuđivani na višegodišnje kazne (M. Čulavić u C. Gori, Đ. Bikicki, Đ. Šargin, Radulović, M. Stevanović, K. Jovović u Srbiji, i drugi).

Na teritoriji Srbije članovi i aktivisti Nove KPJ pretežno su bili Srbi i Crnogorci, a posebno sa područja SAP Kosova i Vojvodine. Na Kosovu se uočava pravilo među političkim krivcima: da su Albanci optuživani za nacionalizam i separatizam, a Srbi i Crnogorci za *čvrstu ruku* i članstvo u NKPJ, što ujedno oslikava i oprečno raspoloženje pripadnika ovih naroda prema uređenju države. Zalaganje za *čvrstu ruku* može se razumeti preko osećaja ugroženosti kod Srba i Crnogoraca koji je zavladao posle pada Rankovića, a kao antipod sve izraženijem separatizmu i nacionalizmu Albanaca. Moguće je da je u tom smislu i u određenoj meri pravljena veštačka simetrija u progonu između pristalica *čvrste ruke* (Srba i Crnogoraca) i separatista Albanaca. Naravno, neoibeovci su bili daleko manje brojni od nacionalista, i uglavnom već ljudi u godinama (za razliku od vrlo mladih albanskih separatista), ali ih je država u strahu od „Brežnjevljeve doktrine“ drastično sankcionisala. Isto bi se to moglo reći i za pripadnike NKPJ, mahom Srbe u Bosni i Vojvodini, kojima je smetala decentralizacija ili, po njima, lagana dezintegracija i rastakanje zemlje. Mahom se radilo o bivšim borcima NOR-a, razočaranim što se zemlja za koju su se u ratu borili, po njihovom utisku, raspada kroz samoupravne i administrativne reforme tokom 60-ih i 70-ih. U Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj nova potera za ibeovcima je često korišćena radi novog obračuna sa srpskim nacionalno opredeljenim intelektualcima kao protivteža hrvatskom nacionalizmu.

Od svih *birokratsko-etatičkih snaga* neoibeovci i IB-povratnici, prema izveštajima SDB, bili su uz oslon na IB emigrante najaktivniji i najbolje organizovani, a tako i najopasniji kao potencijalna *peta kolona*. Početkom 70-ih procenjivalo se da je od nekadašnjih oko 5.000 IB-emigranata ostalo aktivno oko 2.000 (deo preminuli, a drugi deo vraćeni u zemlju), a od toga samo oko 200 politički aktivnih protiv Jugoslavije. U SDB su percipirani kao produžena ruka KGB ili drugih istočnih tj. zapadnih službi, a njihova aktivnost naročito je primećena u SSSR-u, Čehoslovačkoj, Rumuniji, Francuskoj i Belgiji.² Procenjivalo se da bi, zajedno sa drugim „*birokratsko-etatičkim snagama*“ u zemlji, u slučaju krizne situacije, mogli da okupe preko

² AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 24–1975, 26. sednica, *Neka aktuelna pitanja bezbednosti – izlaganje saveznog sekretara za unutrašnje poslove Franje Herljevića 18. mart 1975, 2*; AJ, SIV 130, 558, AJ, SIV 130, 558, *Savezno izvršno veće, Analiza osposobljenosti i efikasnosti organa unutrašnjih poslova*, SSUP mart 1970, 80.

5.000 lica za izrazito „ekstremno delovanje na poziciji pete kolone, ponašajući se destruktivno i primenjujući nasilje“. Pri tom, u krajnjem slučaju, nije isključivana mogućnost savezništva „sa neprijateljima prozapadnih opredeljenja u zemlji i inostranstvu“. U tome bi ih, navodno, pored neostaljinističkih elemenata, sledio i veći deo „pristalica osuđene grupe na Četvrtom plenumu“. Izvestan broj bivših pristalica IB-a iskreno su se revidirali, dok je jedan broj „perfidno koristio sistem za sticanje pozicija radi efikasnijeg neprijateljskog delovanja“. U toj nameri primećeno je da se regrutuju i nove pristalice među studentskom omladinom.³

Neoibeovci se u izveštajima javljaju 60-ih, ali se njihov rad detaljnije prati i snima posle 1968. (intervencija u Čehoslovačkoj) i još više posle hrvatskog maspoka početkom 70-ih. Delovanje se uglavnom svodilo na političku propagandu i prevođenje ruske literature, u čemu su se isticali u Srbiji (Milivoje Stefanović Dolinski, Ranko Đurić, Sava Stojanović, Ranko Simić, Milan Colić i drugi). Procenjivalo se da uživaju naročitu podršku obavestajnih službi SSSR, ČSSR i NR Bugarske, a konstatovano je da je bilo navodnih kontakata sa četničkom emigracijom na Zapadu, što je dokaz za ekstremizam ove grupacije.⁴ Veći deo IB-eovaca, do tada manje aktivnih i neorganizovanih, doživeo je studentske demonstracije 1968, a još više sovjetsku intervenciju u ČSSR kao podstrek za oživljavanje delatnosti. To se ogledalo kroz učestala javna istupanja u kojima se podržavala antibirokratska revolucija studenata, kritika samoupravnog socijalizma, tržišnih reformi i intervencija SSSR u Čehoslovačkoj. Zabeleženo je čak 3.700 takvih istupanja, uz učestale međusobne kontakte i sa „birokratsko konzervativnim snagama“ (rankovićevci!), kao i delovima IB emigracije i sovjetskim diplomatskim predstavnicima.⁵ Dragoslav Mihailović navodi svedočenje ibeovaca po kojima su vlasti još po okupaciji Čehoslovačke u OK SK Bele Crkve sačinile spisak „golotočana“ za hapšenje, pa i za likvidaciju ukoliko se ukaže potreba.⁶

³ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 45, 74. sednica, *Specijalni rat protiv SFRJ*, 23. april 1977, 33.

⁴ *Ocena delovanja unutrašnjeg neprijatelja i stranih obavestajnih službi u Srbiji prema materijalu RSUP-a od 10.01.1972*, AJ, 837, KPR II-5-d, kutija 202, Dokument ustupljen dobrotom Pere Simića, 17; AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 45, 74. sednica, *Specijalni rat protiv SFRJ*, januar 1977, 64–65.

⁵ AJ, SIV 130, 558, AJ, SIV 130, 558, Savezno izvršno veće, *Analiza osposobljenosti i efikasnosti organa unutrašnjih poslova*, SSUP mart 1970, 81.

⁶ Navodno je održana sednica okružnog komiteta uz prisustvo poverljivih ljudi iz UDB-e. Branko Šinžar, javni tužilac AP Vojvodine, prisustvovao je sednici i doneo nalog PK SKJ da se sačine spiskovi „golotočana“ koji bi u slučaju agresije na SFRJ bili likvidirani ili pohapšeni. Glavni predlagачi bili su Stanković Zdravko Ljupče i Tomašević Rada, penzionisani šefovi tajne policije; D. Mihailović, n. d., 24.

Kulminacija neprijateljskih istupanja, uz pokušaj osnivanja ilegalne organizacije, desila se u vreme posle Pisma Josipa Broza Tita iz septembra 1972. i pada *liberala*, obračuna s *maspokom* i Titovog približavanja Brežnjevu. Pristalice čvrste ruke i SSSR-a pomislili su da je konačno došlo vreme koje su čekali još od Staljinove smrti. Beleži se i pokušaj stvaranja prvih većih ilegalnih IB organizacija posle 1948, pre svega na teritoriji Srbije i Crne Gore. Karakteristična za njih je koncentracija u većim gradskim i industrijskim centrima. Bilo ih je sporadično u Beogradu, Zagrebu, Bosanskoj Dubici, Budvi, Ljubljani, Skoplju, Sremskim Karlovcima. Kao i 1948. i sada su najzastupljeniji u Crnoj Gori i Srbiji (i u tragovima u BiH). U generacijskom smislu činili su je pripadnici srednje i starije generacije, ređe omladine. Uočljivo je i da se među njima nalazi znatan deo povratnika, ima onih sa decenijskim robijaškim stažom na Golom otoku i drugim zatvorima i gulazima.⁷

Od 1974. do 1976. otkriveno je pet grupa (od ukupno 13) koje su delovale sa birokratsko-etatskičkih pozicija, mahom neoibeovaca. Služba državne bezbednosti (SDB) Crne Gore imala je najviše posla sa unutrašnjim neprijateljem ove vrste. U izveštajima se kaže da služba u Crnoj Gori intenzivno prati „birokratsko-etatskičke“ elemente, uključujući i grupu Vlade Dapčevića u Briselu, a takođe su u književnosti pronađena dva književna rada „proibeovske sadržine“.⁸ U Srbiji je na raskrinkavanju ovih elemenata posebno bila angažovana služba državne bezbednosti u Vojvodini. U akciji *Krug* SDB je razotkrila 22 ekstremna ibeovca iz Novog Sada, Beograda Zrenjanina, Ljubljane i drugih mesta. Kao najuticajniji među njima navodi se M. Stefanović Dolinski iz Beograda i Đuro Šargin iz Kikinde, koji su planirali da stranim diplomatsko-konzularnim predstavništvima i OUN upute deklaraciju o položaju ibeovaca sa potpisima oko 80 bivših poslanika, književnika i drugih uglednih građana, mahom bivših ibeovaca.⁹ Ukupno je do kraja 1976. u SFRJ osuđeno 79 lica zbog delovanja sa informbirovske pozicije.¹⁰

Oni su, navodno, bili u sprezi sa IB emigracijom i radili su na izradi „programskih“ i „statutarnih“ dokumenata, a štampali su i rasturali i druge materijale neprijateljske sadržine i zalagali se za stvaranje pokreta, odnosno okupljanje „šireg kruga antisocijalističkih i antisamoupravnih elemenata“ na

⁷ AJ, SIV 130, 558, AJ, SIV 130, 558, Savezno izvršno veće, *Analiza osposobljenosti i efikasnosti organa unutrašnjih poslova*, SSUP mart 1970, 81.

⁸ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 24–1975, 26. sednica, *Neka aktuelna pitanja bezbednosti – izlaganje saveznog sekretara za unutrašnje poslove Franje Herljevića*, 18. mart 1975, 2.

⁹ Isto, 3.

¹⁰ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 46, 75. sednica, 12. april 1977, *Informacija o amnestiji i pomilovanju lica osuđenih za političke delikte*.

birokratsko-etatističkoj platformi.¹¹ Realna opasnost od povratka staljinista u SFRJ nije postojala, ali političkom vrhu zemlje je bio potreban još jedan političko-policijski obračun radi učvršćivanja sopstvene vlasti i demonstracije svoje snage i Istoku i Zapadu. Pri tom je, kako primećuju pojedini ibeovci, prema njima služba bila naročito oprezna u kontekstu intervencije u Čehoslovačkoj i moguće leve „pete kolone“ koja bi prihvatila eventualnu sovjetsku intervenciju. Širom otvorene oči prema prosovjetskoj opoziciji imaju vezu i sa navodnim Brežnjevljevim pozivom uoči 1. maja 1971, u vreme maspoka, u kojem je ponudio pomoć i oružanu intervenciju u slučaju unutrašnjih turbulencija, što je moguće dodatno zaplašilo jugoslovenske vlasti. Dobar poznavalac političkih prilika i progona advokat Jovan Barović primećuje da su antikominformovski procesi bili usmereni i na to da „otklo-*ne proširene zabune o političkom kursu vlasti i odnosima sa SSSR-om. Jer pojedini ibeovci su se u vreme češke okupacije, ali i kasnije, bili posebno eksponirali, a naročito nakon mera protiv liberalizma. Otvoreno su ispovedali da su oni u datoj situaciji levo krilo partije, koje treba da iz SKJ potisne desničare...*“¹²

U kontekstu globalnih političkih odnosa posmatra njihovu likvidaciju i bivši obaveštajac Milan Trešnjić: „Znam dobro da se ustaška emigracija u vreme Brežnjeva najviše oslanjala na KGB, takođe KGB je računao i sa ibeovcima, pa je zbog toga, po mom sudu, i kidnapovan Vlado Dapčević, kako bi se zastrašili ostali. Država je, naročito posle Čehoslovačke krize, bila osetljiva i oprezna prema SSSR-u i njenim planovima! Ibeovci su uglavnom jedan pošten i naivan svet, i nešto karijerista i fanatika. Oni su se nadali da u kontekstu vrenja u vreme maspoka 1972. dođe do sovjetske intervencije i na taj način dođu na vlast.“¹³ U jednom pregledu SDB iz polovine 70-ih navodi se da je grupa aktivnih neoibeovaca brojala svega oko 100 lica koja su delala „zagovarajući uspostavljanje birokratsko-centralističkih odnosa i napuštanje politike nezavisnosti i nesvrstanosti, a neposredno su bila povezana sa IB emigracijom i instruisana izvana. Kao takve, rasturale su materijale neprijateljske sadržine i zalagale za stvaranje 'pokreta', tj. okupljanje šireg kruga antisocijalističkih i antisamoupravnih elemenata“.¹⁴ Razgranata jugoslovenska služba imala je dobru saradnju sa KGB koji je posle kongresa u Baru upozorio sve jugoslovenske „ibeovce“ u SSSR da će ih pohapsiti i proterati, ako budu delovali protiv Tita i Jugoslavije.

¹¹ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 37, 46. sednica, 8. jul 1976, *Prilog iz oblasti bezbednosti za izveštaj Predsedništva SFRJ*, 3.

¹² AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 654, *Predstavka advokata Jovana Barovića Predsedništvu SFRJ*, 22. novembar 1977, 15.

¹³ *Svedočenje majora Ozne i bivšeg konzula u Štuttgartu Milana Trešnjića*, Beograd, 29. januar 2009; M. Trešnjić, *Vreme razlaza*, Beograd 1989, 178.

¹⁴ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 39, 61. sednica, 19. oktobar 1976, *Nacrt izveštaja o stanju u zemlji 8. oktobar 1976, Zaštita ustavnog poretka*, 65–71.

Nova KPJ i Barski kongres 1974. Kao najozbiljnija ilegalna organizacija u zemlji ocenjena je tzv. *Nova komunistička partija Jugoslavije – NKPJ*, koja je trebalo da se utemelji na osnivačkom kongresu u Baru. Ona je, prema saznanjima SDB, trebalo da se bori za preuzimanje vlasti, što se po njenim „ideolozima“ moglo postići mirnim putem, okupljanjem svih snaga „socijalističke narodnodemokratske i antititovske orijentacije“, s tim što ne isključuje da se „na silu odgovori silom“. U tom smislu navodno su se povezivali sa određenim činocima istočnoevropskih zemalja i spremali proglose za štampu, svetsku javnost, pisali pisma najvišim državnim i partijskim funkcionerima SSSR-a, raznim forumima i kongresima.¹⁵

Koordinacioni odbor za osnivanje nove KPJ formiran je još 1971. i zatim su nastale pečka, prištinska, novosadska, beogradska, banjalučka, tuzlanska i barska grupa, kao i druge. Članovi NKPJ su, između ostalih, Mileta Perović, Momčilo Jokić, Komnen Jovović, Slobodan Lazić, Branko Bošković, Đorđe Bikicki, Đura Šargin i drugi. Obe su, navodno, bile vođene spolja, iz inostranstva, a razbijane iznutra, iz Jugoslavije, akcijom SDB. Kongres je organizovala grupa razočaranih komunista pretežno iz Crne Gore i sa Kosova i Metohije na dan kada je počeo napad na Jugoslaviju u Drugom svetskom ratu. Kongres je trebalo da bude održan u Baru 6–7. aprila 1974. u vili profesora istorije iz Prištine dr Branislava Boškovića. Na njemu je prisustvovalo 12 lica i trebalo da bude izabran Centralni komitet, Politbiro, Nadzorna i Revizionna komisija, redakcija lista *Iskra*, generalni sekretar, zatim usvojen *Program*, *Statut* i izdat *Proglas*. Jugoslovenski režim se optužuje za restauraciju kapitalističkih odnosa, uz ocenu da se ne radi o diktaturi proleterijata već o ličnoj vlasti J. B. Tita i o ideološkom revizionizmu, itd. Svi su pohapšeni od operativaca SDB Crne Gore 6. aprila 1974, najpre njih 36, a kasnije je privedeno više stotina simpatizera i pristalica širom Jugoslavije. Suđeno im je tokom 1974. najviše pred sudovima u Peći, Titogradu, Beogradu, Novom Sadu i Banja Luci.¹⁶

Kažnjeni su višegodišnjom robijom u rasponu od 5 do 15 godina zatvora, a u prvom naletu je osuđeno 54 lica. U najbrojnijoj *Pečkoj grupi*, 22 lica dobilo je relativno blaže kazne, osim Branka Boškovića kažnjenog sa 13 i Komnena Jovovića, koji je okarakterisan kao glavni predstavnik organizacije za kontakte sa IB emigrantima i osuđen na 14 godina zatvora. Pored njega, još šestorica su oslobođeni, a još sedmorici su kazne relativno brzo ublažene. *Novosadskoj grupi* su izrečene strože kazne – od njih 11 više od

¹⁵ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 45, 74. sednica, *Specijalni rat protiv SFRJ*, 23 april 1977, 30–33.

¹⁶ Arhiv KPD S. Mitrovica, Dosije Milete Perovića, *Presuda Mileti Peroviću*, K. br. 7/78; M. Jokić navodi broj od čak 826 ukupno uhapšenih što je nerealno, M. Lazić, *Kostolomci iz Spuža, Intervju sa Momčilom Jokićem*, Ilustrovana politika, 26. avgust 2006.

polovine dobili su kazne od 11 do 13 godina zatvora i niko nije predložen za pomilovanje; u *beogradskoj grupi* od sedmorice dvojica su predložena za pomilovanje 1977 (Vlada Dapčević i M. Perović još nisu bili pravosnažno osuđeni). U *banjalučkoj grupi* od sedmorice je jedan predložen za pomilovanje i u *mostarskoj grupi* od sedmorice za jednog je predloženo oslobađanje.¹⁷

Jokić i neki drugi ibeovci smatraju da su neoibeovci rigoroznije suđeni i proganjani nego svi drugi disidenti jer je postojala mogućnost da budu priznati od drugih komunističkih partija Kine, Kube ili SSSR-a, u slučaju zaoštavanja odnosa.¹⁸ Na sednici Predsedništva SFRJ prilikom rasprave o aboliciji ili amnestiji, P. Stambolić je morao da primeti oštrinu kazni naročito u slučaju novosadske grupe: „U svetu će doći do saznanja da smo pustili bivše ustaše, četnike, verbalne krivce i odustali od gonjenja, a da smo u novosadskom slučaju zasekli.“¹⁹ Ovim navodima ide u prilog i izveštaj SDB iz 1974. u kojem se tvrdi: „Delatnost bivših informbirovaca ne smemo potceniti. Hapšenjem grupe koja je održala ilegalni kongres u Baru ne smatramo da smo otkrili pravi 'Centralni Komitet'. Služba je pratila neke kanale u vezi IB emigracije sa pojedincima u zemlji, ali je ovim ilegalnim skupom faktički bila iznenađena. Ocenjujemo da su glavni akteri koji stoje iza ove grupacije u inostranstvu i naša istraživanja usmerili smo u tom pravcu“ (misli se na V. Dapčevića i M. Perovića koji su 1975, odnosno 1977. i kidnapovani).²⁰ Međutim, prema drugim navodima, kongres je bio delimično namešten od strane Službe državne bezbednosti (među emigrantima je bila *krtica* SDB-a) da bi se uhvatio Vlada Dapčević i hapšenje informbirovaca efikasnije izvelo.²¹

Zanimljiv je i kontroverzan slučaj **Bogdana Jovovića** (1913–2000), jednog od mnogih ibeovca-povratnika, koji je postigao dogovor o saradnji sa vlastima. Učesnik NOR-a od 1943, bivši major JNA u Prištini.²² Osuđen je prvi put već 1949. po liniji IB-a na kaznu strogog zatvora od 11 godina, ali je amnestiran krajem 1955. godine. Po izlasku iz zatvora, posle zatezanja

¹⁷ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 52, 89. sednica, 22. novembar 1977, stenogrami, 62.

¹⁸ M. Lazić, *Kostolomci iz Spuža, Intervju sa Momčilom Jokićem*, Ilustrovana politika, 26. avgust 2006.

¹⁹ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 52, 89. sednica, 22. novembar 1977, stenogrami, 62.

²⁰ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803. fasc. 18–1974, *Informacija o nekim problemima bezbednosti i radu organa unutrašnjih poslova, oktobar 1974*, 1–8.

²¹ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 56, 98. sednica, 20. april 1978, *Predlog za oslobađanje od krivične odgovornosti Bogdana Jovovića*, 17. april 1978, 1–4.

²² Rodom iz Đulića u okolini Ivangrada, iz ugledne barjaktarske porodice Bogića Camića Jovovića. Završio trgovačku akademiju i Institut narodnog hazjajstva u SSSR-u. Optuživan je kasnije da je na funkciji proneverio velike količine zlata, a po drugoj verziji odbio je da optuži nevino okrivljenog za isto; AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 56, 98. sednica, 20. april 1978, *Predlog za oslobađanje od krivične odgovornosti Bogdana Jovovića 17. april 1978*, 1–4.

odnosa sa Moskovom 1958. izbegao je sa grupom od 15-ak ibeovaca za Albaniju, da bi se 1960. svi našli u SSSR-u. U Kijevu je boravio sve do 1975. i bio politički aktivan u osnivanju NKPJ, u čije je rukovodstvo izabran zajedno sa Perovićem, da bi 1975. obojica prešli u Pariz. Prema izveštajima SDB, Jovović se novembra 1977. obratio konzulatu u Cirihu zatraživši pasoš za povratak u Jugoslaviju i stavio sebe na raspolaganje jugoslovenskim vlastima. Razlozi za ovakav postupak, kako se navodi, bili su Jovovićevo razočaranje u pokret, svađa sa Miletom Perovićem, sa kojim je ranije prekinuo saradnju. Jovović je inače predao dragocen materijal o svom i radu IB emigranta, NKPJ i o podršci stranih faktora, koji je bio od velike koristi Službi bezbednosti.²³

Po dolasku u Beograd istražni sudija je otvorio istragu protiv Jovovića, koji odbija da prihvati odbranu advokata J. Barovića i V. Kovačevića, koje je angažovao brat Komnen. Zahvaljujući dobrovoljnoj ili moguće i iznuđenoj saradnji poslužio je kao neka vrsta „svedoka saradnika“ na procesu Peroviću i na razotkrivanju mreže ibeovaca u emigraciji, pa je akcija protiv njega obustavljena (a njegov brat Komnen ubrzo pušten iz zatvora). Simptomatično je da do Jovovićeve predaje dolazi posle hapšenja Perovića i pred veliki aboliciju 29. novembra 1977. Postoje indicije da je Jovović od ranije saradivao sa SDB budući da se u dopisu F. Herljevića kaže da se pomilovanje Jovovića (prvi put javno objavljeno posle slučaja A. Rankovića) uklapa u „politiku diferencijacije, raslojavanja i međusobnog sumnjičenja određenih nosilaca neprijateljske delatnosti, kao i zaštitu metoda i sredstava (podvukao – S. C.) koje je SDB poslednjih godina primenjivao prema nekim nosiocima neprijateljske delatnosti“. To je takođe pozitivno delovalo na „neutralisanje efekata neprijateljske propagande u stranim sredstvima informisanja na račun akcija koje SDB sprovodi u inostranstvu“ (optužbe za kidnapovanja Dapčevića i Perovića).²⁴ Na ranijoj sednici Predsedništva SFRJ Herljević je mnogo konkretniji „...Zamolio bih da se, što se tiče Jovovića, nama da rješenje o oslobađanju – jer smo mi sa njim u nekim odnosima.“²⁵ Vidoje Žarković je istakao da se javnom abolicijom Jovovića dobija na tome „...da se zna da smo razbili tu partiju, da smo ih diferencirali, da čak dajemo šanse ukoliko neko među tom bandom hoće da se izvuče dobićemo politički u svijetu, da se kaže da mi nijesmo neki osvetoljubivi ljudi i da skidamo glave već kad neko pokaže

²³ Kao razlog razilaženja navodi se to što ga Perović, navodno, nije imenovao za člana CK partije na „osnivačkom kongresu“ 1974. već samo za člana „revizione komisije“. AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 56, 98. sednica, 20. april 1978, *Predlog za oslobođenje od krivične odgovornosti Bogdana Jovovića 17. april 1978*, 1–4.

²⁴ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 56, 98. sednica, 20. april 1978, *Predlog za oslobođenje od krivične odgovornosti Bogdana Jovovića*, 17. april 1978.

²⁵ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 52, 89. sednica 22. novembar 1977, stenogrami, 56.

kajanje – vidi kako se ponašamo“.²⁶ Bogdan Jovović je posle abolicije, zajedno sa Komnenom, emigrirao u Kijev gde više nije pokazivao interesovanja za politički rad.²⁷

Kidnapovanje i osuda Dapčevića i Perovića

Mileta Perović (1923) predratni komunista iz porodice zemljoradnika iz Peći. Tokom rata hapšen od italijanskog okupatora i osuđen na smrt zbog atentata na balističkog prvaka. Kazna mu je zamenjena sa 101 godinom robije, sa koje je pobjegao. Posle rata kao oficir JNA bio je vojni ataše u jugoslovenskoj ambasadi u Tirani. Uhapšen je prvi put marta 1949. Osudio ga je Vojni sud u Beogradu za antidržavnu delatnost po liniji IB-a na 18 godina zatvora sa prinudnim radom. Kaznu je izdržavao u Staroj Gradiški, gde su bili osuđeni pripadnici JA, UDB-e i milicije. Premešten je na Goli otok, gde ostaje izdržavši sve oblike torture do puštanja na slobodu. Pomilovan je krajem 1956, ali po puštanju na slobodu nastavlja ilegalnu političku aktivnost kao koordinator IB-ćelija u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i Kosovu.²⁸ Ubrzo sa V. Dapčevićem i još 15-ak golootočana beži u Albaniju, gde nastavlja sa političkom aktivnošću po liniji IB-a. Svi su osim jednog (koji je tu zasnovao porodicu), 1962. prešli u SSSR, gde se stalno nastanjuju.²⁹ Tamo studira ekonomiju i ubrzo dobija doktorat iz političke ekonomije u gradu Hersonu, da bi od 1965. radio kao saradnik pri Ukrajinskoj akademiji nauka.³⁰

Krajem 60-ih i početkom 70-ih organizuje živu političku aktivnost u Kijevu, kontaktira sa ibeovcima u Čehoslovačkoj i Francuskoj. Formira partijsku ćeliju, čiji su članovi Dimitrije Šobot, zatim braća Jovović, Branko i Bogdan, nastojeći da dalje šire mrežu i aktivnosti. Zajedno sa Dapčevićem organizuje *Centar KPJ za Zapadnu Evropu*. Tokom februara 1974. šalje Bogića Jovovića u Prag kao predstavnika *Inicijativnog komiteta za obnovu KPJ iz SSSR* na sastanak sa tamošnjom ćelijom koju je vodio Ivan Sinanović, a preko Komnena Jovovića, kao predstavnika partijske organizacije u

²⁶ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 56, 98. sednica, 20. april 1978, *Predlog za oslobođenje od krivične odgovornosti Bogdana Jovovića*, 17. april 1978, 1–4.

²⁷ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 56, 98. sednica, 20. april 1977, *Diskusija u vezi predloga za oslobođenje od krivične odgovornosti Bogdana Jovovića*, stenogrami, 37–44.

²⁸ Po Perovićevom sećanju, iza njih je ostalo samo nekoliko zatvorenika, među kojima i Veljko Žižić, Kemal Agolit i Milivoje Stefanović. – R. Danilović, *n. d.*, 131.

²⁹ Arhiv KPD S. Mitrovica, Dosije Milete Perovića, *Presuda Mileti Peroviću*, K. br. 7/78.

³⁰ Na akademiji je Perović bio saradnik za oblast kritike nemarksističkih socijalno-ekonomskih teorija. Ovde se ponovo oženio i dobio sina Mihajla sa Ukrajincom Tamarom Borisovom (imao je već dva sina iz prvog braka Milorada (1947) i Predraga (1948); Arhiv KPD S. Mitrovica, *Dosije Milete Perovića*.

zemlji, trebalo je da se plasira materijal u zemlju koji bi bio razmatran na osnivačkom kongresu.³¹

Na Barskom kongresu ilegalne KPJ (nezvanično održan kao Peti kongres, 6–7. aprila 1974) izabran je Politbiro, a on za generalnog sekretara KPJ. Uspeo je da bežanjem iz Moskve u Francusku izbegne hapšenje od strane KGB i jugoslovenske SDB. Perović napušta SSSR oktobra 1975. i potom dve godine živi u Francuskoj, Bugarskoj, Švedskoj, Finskoj, Velikoj Britaniji i Izraelu, baveći se naukom i pokušavajući da omasovi partiju. Početkom 1976, prema optužnici, u Parizu drži sastanak Politbiroa (N)KPJ na kojem je doneta odluka o održavanju *Šestog kongresa* i izboru novih čelija³² i uspostavljanju aktivnosti sa predstavnicima IB emigracije u Istočnoj Evropi (N. Sandulovićem u Poljskoj, I. Sinanovićem u ČSSR i drugima). U izveštajima se pominju i sastanci sa pročetničkom *Srpskom narodnom obnovom* i razmatranje minimuma zajedničkih interesa u nastupu prema režimu. Davao je intervjuje francuskim i belgijskim novinama u kojima je oštro napadao vlast u SFRJ. Za vreme boravka u Parizu napisao je knjigu *Titoizam – ideologija, politika, ekonomija, kritička analiza teorije i prakse* i pripremao za izdavanje pesme Jola Stanišića *Umro je*, u kojoj se na najgrublji način vređa predsednik SFRJ. Proteran je uoči posete j jugoslovenskog premijera Džemala Bijedića Francusko, a zatim ga put vodi u Izrael, Bugarsku, Finsku, Švedsku i Veliku Britaniju, sve dok nije pao u ruke službi bezbednosti.

Kidnapovan je iz Italije početkom 1977. Provokatori su ga pozvali na sastanak u gradić Paradizo, u blizini jugoslovensko-italijanske granice, Otet je i predat jugoslovenskim vlastima. Taj posao su, navodno, italijanski mafijaši uradili za jugoslovensku tajnu službu. Čitavom operacijom u Paradizu, sa šifrovanim nazivom *Generalni sekretar*, rukovodila je navodno Sveta Kunc, operativac slovenačke SDB. Mileta Perović je vezan u automobilu, na državnoj međi kod Nove Gorice, prebačen u Jugoslaviju, gde je po zvaničnom izveštaju policije i uhapšen. Iz Slovenije je prebačen specijalnim avionom u Beograd, u pratnji N. Nikolića, načelnika u SDB Jugoslavije. Uhapšenik je od početka jula 1977. u Beogradu bio smešten u luksuznom stanu kod glavne železničke stanice.³³ Branio ga je, kao i Dapčevića, advokat

³¹ Arhiv KPD S. Mitrovica, Dosije Milete Perovića, *Presuda Mileti Peroviću*, K. br. 7/78.

³² Isto.

³³ Prema jednoj verziji kao saradnica i saputnica mu se još iz Kijeva nudila izvesna Mirkana Obrenović, bečka bogatašica koja je živela u Luganu. Ona je uspela da ubedi Perovića da odu na izlet u italijanski grad Paradizo. Tu je Mileta Perović kidnapovan od strane navodno mladih fašista, koji su za njega tražili otkup. Otmica je mafiji iz Milana navodno plaćena 150.000 maraka iz tajnog fonda SDB Jugoslavije. – M. Lopušina, *n. d.*, Kidnapovanje pukovnika.

Jovan Barović, a kasnije po njegovoj smrti zastupao ga je Veljko Kovačević. Sud je odbio zahteve odbrane da se zvanično utvrdi kad je, gde i kako okrivljeni lišen slobode i činjenicu da je Perović izraelski državljanin. Jedan od svedoka-saradnika u sudskom procesu bio je IB emigrant i njegov dugogodišnji saradnik Bogdan Jovović, koji se ubrzo, navodno, sam predao i saradivao sa službom. Na Zapadu je veći publicitet njegovom kidnapovanju i procesuiranju poklonila samo levičarska štampa, najviše pariski *Imanite*. Osuđen je pred Okružnim sudom u Beogradu 13. aprila 1978. na 20 godina zatvora (1986. kazna smanjena na 15 godina). Robiju je izdržavao u KPD Sremska Mitrovica (kako bi ga odvojili od Dapčevića u Zabeli) sve do 27. decembra 1988. kada je konačno pomilovan posle 10,5 godina tamnovanja, tj. ukupno 19 godina i 3 meseca, računajući i Goli otok.³⁴

Slučaj Vlado Dapčević. Dapčević je predratni komunista, učesnik NOR-a, koji je zbog nediscipline već isključivan iz partije. Posle rata je postavljen za nastavnika na Višoj partijskoj školi, a potom 1947. za načelnika Uprave Jugoslovenske armije za agitaciju i propagandu. Posle Rezolucije IB-a i V kongresa pukovnik Vlado Dapčević, generali Arso Jovanović i Branko Kađa Petričević, pod izgovorom da idu u lov, navodno, pokušali su da prebegnu preko rumunske granice i u noći 11/12. avgusta 1948. naleteli su na zasedu, u kojoj su stradali Arso Jovanović i njihov vodič. Petričević je uhapšen narednog dana, dok je Dapčević lišen slobode tek 2. septembra kod Subotice, prilikom pokušaja bega preko mađarske granice. Suđenje je održano gotovo dve godine kasnije, 1–4. juna 1950, pred Vojnim sudom u Beogradu. Optužnica koju je podigao vojni tužilac Ilija Kostić teretila ih je da su radili na razbijanju jedinstva i odbrambene moći Armije, te da su izdali domovinu i pogazili „zakletvu vernosti narodu i vrhovnom komandantu“ ilegalno organizujući grupu izdajnika, s namerom da se silom i uz intervenciju strane države zbace vrhovni organi narodne vlasti FNRJ. Osuđen je na 20 godina zatvora, a odležao 8 godina do amnestije 1956.³⁵

Dapčević je tokom cele informbirovske biografije ostao tvrdo jezgro staljinizma. Kaznu je služio u Zabeli, Staroj Gradiški i, na kraju, na Golom otoku. Nije ga slomila ni zloglasna *Petrova rupa* gde je nemilice tučen od *revidiraca*.³⁶ Po izlasku sa robije zaposlio se u UFUS-u (Udruženju filmskih umetnika Srbije), gde je ostao do 1958, kada je prebegao u Albaniju da bi preko Rumunije završio u Moskvi. Kao nemiran i revoluci-

³⁴ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 63, 98 sednica, 20. april 1978, Diskusija u vezi predloga za oslobođenje od krivične odgovornosti Bogdana Jovovića. stenogrami, 37–44; Arhiv KPD Sremska Mitrovica, Dosije Mileta Perović.

³⁵ S. Cvetković, *Između srpa i čekića*, Beograd 2006, 382; R. Danilović, *n. d.*, 130.

³⁶ S. Ćuruvija, *Ibeovac – ja Vlado Dapčević*, 32. Dapčević opisuje dramatičnu svađu 1948. za porodičnim stolom oko Rezolucije IB, kada su braća Peko i Vlado pred majkom poegnula pištolje jedan na drugog.

onaran duh, ni tamo se nije smirio niti je naišao na razumevanje. Zbog navodnog sovjetskog „oportunizma“ seli se Kinu, zatim u Belgiju i planira odlazak na Kubu. Jugoslovenska služba je već početkom 70-ih slala operativca Slobodana Mitrića koji je bio zadužen da ga prati i likvidira, ali je on akciju otkrio Dapčeviću.³⁷

Kidnapovanje i suđenje 1975. Drugi put je uhapšen 8. avgusta 1975, posle skandaloznog kidnapovanja u Rumuniji, uz pomoć rumunske službe bezbednosti DIE (iako je Dapčević bio belgijski državljanin). Za pomoć pri hvatanju Dapčevića Jugosloveni su trebalo, navodno, da u Beograd dovedu i izruče rumunskog disidenta F. Bradeskua koji je živeo u Parizu, što se nije desilo jer je ovaj posumnjao i nije došao u Beograd. Bivši prvi čovek DIE Pačepa, koji je polovinom 80-ih prebegao u SAD, navodi i razgovor Tito-Čaušesku iz 1973. u vezi sa otmicom Dapčevića: „Tražim od vas, družo Čaušesku, da ga namamite u Rumuniju, uhapsite i u tajnosti predate nama. Na taj način bih vam postao večiti dužnik. Banović i Gorenc su spremni i sposobni da za Vas sve organizuju na Zapadu. Ne biste morali ni prstom da mrdnete.“ Čaušesku je, međutim, bio izričit: „Neka Vaša obaveštajna služba namami Dapčevića u Rumuniju i u tajnosti ga prebaci u Beograd. Zažmuriću na oba oka. Ali ne želim sam da prljam ruke Dapčevićem.“³⁸ Dalje se navodi da su već 30. jula 1975. u Bukurešt stigli Silvio Gorenc i Draško Jurišić sa ekipom operativaca da organizuju kidnapovanje Vlade Dapčevića. U akciji je, prema Pačepi, učestvovalo ukupno 6 lica iz SDB i 9 operativaca DIE.³⁹ V. Dapčević je, iako upozoren da se radi o klopci od strane rumunske službe, ipak došao u Bukurešt u pratnji svog poznanika iz Brisela Đoke Stojanovića⁴⁰ i odseo u hotelu *Dorobanti*. Razlog dolaska bila je poseta ratnim drugo-

³⁷ „Još više sam bio ponosan na samog sebe što mi je poveren zadatak da tragam i najzad likvidiram tako važnog neprijatelja naše zemlje kao što je Vlado Dapčević. Verovao sam da će me taj podvig proslaviti kao tajnog agenta. Bilo je sve isplanirano da odem u Brisel, likvidiram ga, a onda prebegnem u Holandiju... Srdačan osmeh i toplina Vladinih očiju kada su me osvojili i verovatno u meni probudili neke ljudske osobine... Njegov lik mi se učinio kao lik našeg velikog heroja Save Kovačevića.“ Z. Jovanović, *Umesto potezanja revolvera pozdrav s Dapčevićem*, Ispovest jednog razočaranog udbaša, feljton *Danas*, 10. maj 2004.

³⁸ Aranžman o saradnji bezbedonosnih službi SDB i rumunske DIA na likvidaciji političkih neprijatelja u emigraciji navodno je ugovoren na sastanku *Tito-Čaušesku* na Brionima 1973. godine. Po mišljenju autora, za protivuslugu srpska služba je trebalo da eliminiše rumunske disidente na Zapadu: J. Počepa, *Crveni horizonti*, Beograd 1990, 435–437, 444; *Borba*, 3–4. februar 1990; *Yugoslavia Freedom to conform*, U. S. Helsinki Watch Committee, New York, August 1, 1982, 22.

³⁹ J. Pačepa, *Crveni horizonti*, 432 i dalje u poglavlju XXIII.

⁴⁰ Đoka Stojanović, rođen 1937. u Nišu od oca Vaska, koji je kao vrhunski stručnjak radio u železnici pre i posle Drugog svetskog rata i imao sinove Đoku i Ivana i kćer Marijanu. Završio je gimnaziju, od rane mladosti bio je izrazito levičarskih proruskih ubeđenja, početkom 60-ih osuđivan zbog pokušaja ilegalnog prelaska granice, ali je amnestiran 1962. Uspeo je da prebегne u Italiju 20. oktobra 1963, a odande u Francusku, gde je dobio azil.

vima i istomišljenicima, odbeglim ibeovcima Đorđu i Svetislavu Markuševu⁴¹ i Aleksandru Opojeviću⁴² koji su živeli u Bukureštu od bekstva posle 1948. Poseta Opojeviću je trajala od popodnevnih do kasnih večernjih časova, posle čega je Opojević krenuo da isprati goste do hotela.⁴³ Oko ponoći 8–9. avgusta 1975. u hotelu je došlo do kidnapovanja, kojom prilikom su poginula dvojica pratilaca – Aleksandar Opojević i Đoka Stojanović, dok je Dapčević onesvešćen. Prema pisanju Paćepe, Opojević i Stojanović su likvidirani u liftu hotela *Dorobanti* zbog nevremena i jake kiše, a tom prilikom je došlo i do „*neplanirane prekomerne upotrebe sile*“ usled nepredviđenih okolnosti. Opojević je bio na mestu mrtav, dok je teško ranjeni Stojanović kasnije preminuo. Isti izvor navodi kako je Čaušesku bio neobično ljut zbog toga i moguće reakcije zapadnog javnog mnjenja, jer je od početka 70-ih ulagao napore da sebe poput Tita prikaže kao liberalnog komunistu.⁴⁴ Njihova tela su izbačena po prelasku granice u atar sela Begejci da bi ih zatim pokrajinska policija i Državna bezbednost tajno sahranili kao NN lica na Tomaševačkom groblju i po nalogu viših instanci zataškala stvar.⁴⁵ Sam Vlado Dapčević je retko govorio o detaljima svog kid-

Politički se angažovao u KP Francuske, aktivan tokom 1968. u Parizu, gde je pripadao umejenoj struji Šarla Tijona, protiv revolucionarnog puta. Oženio se krajem 60-ih sa Polet le Trioner i imao troje dece – sinove Aleksandra, Nikolu i Marka, a početkom 70-ih se zbog posla preselio u Brisel. Vladu Dapčevića koji je takođe živeo u Briselu, gde se oženio kćerkom fabrikanata čokolade Mišlin, upoznao je slučajno krajem 1974, a ovaj je do odlaska u Rumuniju samo dva-tri puta svraćao u njegov dom. Sa Dapčevićem je krenuo iz čiste radoznalosti – da vidi kako izgleda jedna zemlja realsocijalizma budući da je imao jugoslovenski pasoš: *Svedočenje Ivana Stojanovića iz Beograda*, dato autoru 15. januara 2009.

⁴¹ Braća Đorđe i Svetislav Markušev rodom iz Zrenjanina, komunisti, učesnici NOR-a, emigrirali u Rumuniju, posle 1948. stari prijatelji Vlade Dapčevića.

⁴² Aleksandar Opojević, Dapčevićev prijatelj iz ratnih dana, učesnik NOR-a, zatim na školovanju za pilota u SSSR-u, pukovnik avijacije jugoslovenske vojske, komandant Zemunskog aerodroma u Beogradu, marta 1949. iz Vršca je avionom prebegao za Rumuniju kao ibeovac. Najpre je bio direktor rumunske radio stanice, odnosno njenog programa na srpskom, da bi dogurao do direktora bukureštanskog preduzeća za distribuciju filmova u kom svojstvu je bio uoči smrti.

⁴³ Navodi se iskaz Marije Opojević, supruge A. Opojevića koja je ubrzo o nestanku ove trojice obavestila i suprugu Vlade Dapčevića, Mišlin. Ona je nazvala suprugu Stojanovića Polet, a ova dalje izvestila međunarodne organizacije. Više u: Lj. Ponjavić, *Čekala ga robija na Golom otoku*, feljton Zločin iz državnih razloga, šesti nastavak, Glas javnosti 20. jul –10. avgust 2002.

⁴⁴ Za kreiranje nove slike Rumunije osmišljena je specijalna akcija Službe bezbednosti pod imenom *Horizont*. Kako bi se zataškao ovaj incident iz predostrožnosti su odmah sa pasošima Dapčevića i Stojanovića poslata dva operativaca da pređu granicu i otputuju za Belgiju kako bi se imalo pokriće za dezinformaciju da su ovi napustili Rumuniju: J. Paćepa, *Crveni horizonti*, Beograd 1991, 442.

⁴⁵ Istraga o ubijenima naglo je prekinuta. Blagoje Tasić, okružni tužilac, obustavlja istragu, a predsednik suda Tomislav Đurđević na dosije Kri -117/75 stavlja oznaku „*strogo poverljivo*“. Kasnije se u literaturi i iskazima kao odgovorni operativci za smrt ove dvojice

napovanja iz Bukurešta, osim u kontroverznom intervjuu koji je dao Slavku Ćuruviji.⁴⁶

Polovinom avgusta 1975. nestaje iz stana Ivana Stojanovića sve u vezi sa njegovim bratom Đokom (krštenica, slike, pisma i drugo). Stan je više više puta i kasnije pretresan, a Ivan i sam praćen i izlagan pretnjama. Polet Stojanović, supruga Đoke Stojanovića, i pored mnogih telefonskih pretnji iz Jugoslavije (dobija obezbeđenje francuske policije) piše mnogim međunarodnim organizacijama za zaštitu ljudskih prava, francuskim i belgijskim vlastima, šefovima 35 država konferencije KEBS-a u Helsinkiju (što je po vlast bilo naročito nezgodno) i saveznom sekretaru SSUP-a F. Herljeviću. Krajem 1975. Herljević joj odgovara „*da u vreme lišavanja slobode Vlade Dapčevića sa njim nije bio Stojanović. Nije nam poznato ni mesto sadašnjeg njegovog boravka. Jugoslovenski nadležni organi su i na molbu njegovih roditelja preduzeli potragu*“.⁴⁷ On već 1. septembra 1975. podnoseći izveštaj o radu službi, izveštava o uspešno izvedenoj akcija hapšenja V. Dapčevića za šta biva pohvaljen 27. septembra 1975. Upravo tada u posetu Jugoslaviji dolazi rumunski premijer Manea Manesku i tom prilikom je sklopljen ugovor o sprečavanju ilegalne emigracije rumunskih državljana tj. readmisiji, a ubrzo stiže i Nikola Čaušesku u svoju jedanaestu posetu Jugoslaviji.⁴⁸

Vlado Dapčević se osvestio u beogradskom Centralnom zatvoru 9. avgusta 1975. da bi bio prebačen u vojni zatvor na Voždovcu. Odbijao je da potpiše da je uhapšen u Jugoslaviji (kako je glasila zvanična verzija). Agencija *Tanjug* je 25. decembra 1975. objavila vest da je „*na teritoriji Jugoslavije uhapšen Vladimir Dapčević u vršenju neprijateljske delatnosti*“. Na sudu ga je vešto branio poznati advokat Jovan Barović, angažovan od sestre Danice. Jedna od glavnih tačaka odbrane bilo je njegovo kidnapovanje, a suđenje je

navode Luka Banović iz Beograda, načelnik SDB, Silvio Gorenc iz Krškog i Draško Jurišić iz Splita i još osam pripadnika Službe državne bezbednosti iz rumunske DIE; *Svedočenje Ivana Stojanovića iz Beograda*, dato autoru 15. januara 2009; Lj. Ponjavić, *Enigma Dapčević*, feljton „Zločin iz državnih razloga“, (1), Glas javnosti 20. jul – 10. avgust 2002.

⁴⁶ „*Poslednje večer nas je Aleksandar Opojević pozvao na večeru. Bilo nas je četvorica: domaćin, Markušev, Stojanović i ja. Oko jedanaest sati krenuli smo u hotel... Čim smo krenuli primetili smo da nas prati jedan beli automobil... Kad smo stigli u hotel Dorobanti oko onih liftova je stajalo 20 ljudi. Na recepciji nema ključa. Dali su nam rezervni ključ. Ostavio sam onu dvojicu na sred sobe i krenuo do recepcije da zakažem buđenje. Kad sam se okrenuo njih dvojice nije bilo. Uđoh u lift, za mnom gomila ljudi. Kad sam izašao iz lifta i krenuo ka sobi na mene se obrusilo ko zna koliko ljudi – pljuštali su udarci sa svih strana. Bile su mi vezane i ruke i noge. Kao paket! Uz to jedan mi je držao palicu u ustima... Odvezli su me u neku vilu okruženu baštom, a kroz trepavice sam video da nose i Opojevića i Stojanovića... Probudio sam se sutradan uveče u beogradskom Centralnom zatvoru u jednoj ćeliji u suterenu...“ , S. Ćuruvija, *Ja ibeovac Vlado Dapčević*, Beograd 1990, 146.*

⁴⁷ Privatna arhiva Ivana Stojanovića, brata Đoke Stojanovića; Lj. Ponjavić, *Laži Franje Herljevića*, feljton *Zločin iz državnih razloga* (10), Glas javnosti 20. jul – 10. avgust 2002.

⁴⁸ J. Pačepa, *n. d.*, 553.

bilo zatvoreno za javnost. „...Na zahtev Vlade Dačevića i njegove supruge Mišlin, a preko njegove sestre Danice, otac je prihvatio odbranu Dapčevića. Znajući da otac brani Dapčevića, brat poginulog Đorđa Stojanovića, Ivan, je sticajem okolnosti bio poslednji klijent moga oca. On ga je posetio 5. februara 1979, veče uoči njegove smrti u nerazjašnjenj saobraćajnoj nesreći kada je na njegov mini-moris naleteo kamion natovaren žitom na auto putu Beograd-Zagreb pošto je išao na ročište u Pećince“, seća se advokat Nikola Barović.⁴⁹

Na tajnom i montiranom procesu Dapčević je suđen zbog teškog oblika „udruživanja radi vršenja neprijateljske aktivnosti protiv naroda i države“. Odbrana Barovića sa upornim tvrdnjama da je sve režija SDB i da je Dapčević otet, bila je trn u oku službi, pa je Herljević referisao Predsedništvu SFRJ maja 1976: „...Sadašnje suđenje Dapčeviću – advokat Barović se drži loše. Putuje u Belgiju, biće problema, *postupiti ofanzivno...* (istakao – S. C.).“⁵⁰ Barović je tražeći aboliciju tvrdio u odbrani da je Dapčević bio protiv Barskog kongresa, da je prokineski i antisovjetski orijentisan u vreme hapšenja i da je kritikovao ruski ekspanzionizam što je i na suđenju ponovio, i konačno, da njegova aktivnost nije makla dalje od planova i verbalnih iskaza. Njegova osuda štetila bi ugledu zemlje i izazvala probleme sa Belgijom gde je Dapčević zasnovao porodicu „osim ako nije cilj da se dokaže kao SDB može da nađe i privede sudu svakog neprijatelja, ma gde se on nalazio“.⁵¹ Barovića je, na intervenciju Vladine supruge Mišlen, primio belgijski ministar spoljnih poslova Simone, koji je insistirao na Dapčevićevom puštanju. Prvostepena presuda na smrt je ipak doneta 5. juna 1976 (što je bilo neobično jer posle 1953. gotovo i da nije bilo smrtno kazne za političke delinkvente, osim za teroriste). U apelu jugoslovenskim vlastima Barović je istakao kako je Dapčeviću dosta svega i da želi da se skrasi sa ženom i osmogodišnjom ćerkom. Čak se prećutno nudila nagodba da o svojoj otmici javno ne priča, niti pominje sudbinu Đ. Stojanovića i A. Opojevića. „Čini mi se da nakon više razgovora s njim da bi ga obavezivalo da bude 'miran' i lojalan ako bi normali-

⁴⁹ On tvrdi da je na sudbinu njegovog oca presudno uticalo saznanje u slučaju Opojević–Stojanović, pored ostalog, „opozicionog delovanja“ kroz advokaturu, dodajući da se Jovan plašio da suviše priča Ivanu Stojanoviću bojeći se za njegovu bezbednost. Stojanović potvrđuje da je Barović izgledao uplašeno prilikom njihovog poslednjeg susreta i da je izbegavao da govori o slučaju Dapčević: „A, vi ste zbog razvoda, molim, sačekajte napolju!“, rekao je tada da bi mu potom nasamo saopštio da ne dolazi i da ne zove već će on njega nazvati telefonom. Ubrzo posle toga objavljena je vest da je advokat Barović stradao u saobraćajnoj nesreći; *Svedočenje advokata Nikole Barovića*, dato autoru 15. aprila 2008. i 29. maja 2009. u Beogradu; *Svedočenje Ivana Stojanovića iz Beograda*, dato autoru 15. januara 2009.

⁵⁰ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 35, 52. sednica, 26. maj 1976, *Usmeni izveštaj o bezbednosti Franje Herljevića – beleška S. Kuhar generalni sekretar Predsedništva SFRJ*.

⁵¹ AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 654, *Predstavka advokata Jovana Barovića Predsedništvu SFRJ 22. novembar 1977*. V. Dapčević se, po dolasku u Belgiju, oženio Mišlin, ćerkom bogatog i uticajnog fabrikanta čokolade sa kojom je imao tada 8-godišnju ćerku.

zovao mogućnost dolaženja s porodicom u Jugoslaviju, što on iskreno želi. Ovakvo rešenje bi pomoglo u jednom delikatnom slučaju, a to je nestanak iz Bukurešta izvesnog Đoka Stojanovića, koji je bio s njim one noći u avgustu. Stav Dapčevića, po pitanju Stojanovića, je da o tome ništa ne zna niti može dati kakva obaveštenja. Taj stav Vladimir hoće (posebno naglašeno razdvojenim slovima – nap. aut.) da zadrži i nadalje uprkos činjenici da je Stojanović nestao na istom mestu i u isto vreme bez traga i glasa u vreme kada je kidnapovan iz Hotela Dorabanti... Pitanje ovog Stojanovića ostaje naravno i nadalje mučno, ali smo, kako rekoh i ja i Dapčević ostali pasivni, uprkos pritiscima Stojanovićeve porodice i njihovog zastupnika advokata Defossea, sada ministra u belgijskoj vladi.⁵² Konačna presuda je izrečena 21. juna 1976, a kazna ublažena zbog godina, pritiska belgijskih vlasti, porodice i učešća u NOB-u, najpre na 20 i na 15 godina, da bi odležao 13 godina u KPD Sremska Mitrovica i KPD Zabela.⁵³

Neposredno pred njegovu aboliciju, kontroverzni novinar Slavko Ćuruvija, inače bivši analitičar SSUP-a, uradio je sa njim intervju, koji je zatim pretočio u bestseller knjigu.⁵⁴ Juna 1988. pušten je dve godine pre isteka kazne, ali je pod prismotrom sproveden do aerodroma, da bi odleteo za Brisel.⁵⁵ Ukupno vreme provedeno na robiji, 21 godina i 2 meseca, nije otupilo njegova ideološka shvatanja – po izlasku sa robije izjavljuje: „Ja danas nikom toliko ne verujem kao Albanskoj partiji rada!“⁵⁶

Tek početkom 90-ih saznaje se za tajno sahranjena NN lica na Tomaševačkom groblju, preko anonimnog pisma i feljtona u časopisu *Duga*

⁵² AJ, Predsedništvo SFRJ, 803, fasc. 654, *Predstavka advokata Jovana Barovića Predsedništvu SFRJ*, 22. novembar 1977, 1–6.

⁵³ Arhiv KPD Zabela, *Dosije Vladimira Dapčevića*.

⁵⁴ Prema iskazu Ivana Stojanovića, Slavko Ćuruvija je bio dugogodišnji radnik SDB, a prvi put ga je video u leto 1982. kada je bio sekretar za informisanje SSUP-a. Ćuruvija je kasnije uspeo prvi da otvori priču o Ibeovcima i V. Dapčeviću neposredno pred izlazak iz zatvora i kasnije objavi knjigu. Prema rečima Stojanovića, Ćuruvija ih je u sekretarijatu primio dosta grubo i nezainteresovano rečima: „Izlazite napolje, čemu se drugo i mogao nadati ako je radio protiv države!“; S. Ćuruvija, *Ibeovac – ja Vlado Dapčević*, Beograd 1990.

⁵⁵ S. Ćuruvija, *Ibeovac – ja Vlado Dapčević*, 134. „Lakše su mi bile sve ove godine u Zabeli, nego jedan dan na Golom otoku“, izjavio je Dapčević pre izlaska iz KPD Zabela.

⁵⁶ V. Dapčević je tokom obnavljanja parlamentarizma osnovao po uzoru na albansku svoju *Partiju rada*. Tokom 1991. javno je rehabilitovan, vraćena mu je penzija i dodeljen stan. Dalje nije učestvovao u traganju za telima Opojevića i Stojanovića, niti nastojao da istera sudsku pravdu i kažnjavanje odgovornih. Ovakvo ponašanje moglo bi se objasniti time da je ostvario nagodbu o kojoj je ranije govorio Barović i da je njegovo puštanje na slobodu uslovljeno obećanjem da neće „previše talasati“. „Sada se ponaša krajnje korektno prema našoj zemlji“, pohvaliće ga Stane Dolanc u jednom intervjuu krajem 80-ih. Više u feljtonu *Pozovi SDB radi ubistva*, *Duga* 1990, br. 417–419, *Borba*, 12. februar 1990, 3.

– *Pozovi SDB radi ubistva*.⁵⁷ Po obnovljenom krivičnom postupku 2001, a posle mnogih prepreka i podmetanja tokom 90-ih (neobjašnjivog nestanka obdukcioni nalaza i izjava), posmrtni ostaci ubijenih i tajno sahranjenih Opojevića i Stojanovića ekshumirani su sa Tomaševačkog groblja posle punih 27 godina i nanovo sahranjeni. Po naredbi istražnog sudije OKS u Zrenjaninu Petera Kiša, 27. maja 2002. izvršena je ekshumacija tela u prisustvu porodice žrtava, advokata i novinara, a reobdukcijom prof. dr Milana Simića sa Instituta za sudsku medicinu u Novom Sadu utvrđeno je da su Opojević i Stojanović ubijeni.

⁵⁷ Pismo je stiglo u redakciju *Politikinog sveta* čiji je urednik bio Zoran Bogavac (bivši urednik *Duge*). Pretpostavlja se da je ta dojava stigla iz redova policije, to jest inspektora sa teritorije Zrenjanina; *Svedočenje Ivana Stojanovića iz Beograda*, dato autoru 15. januara 2009.

Srđjan Cvetković

THE YUGOSLAV CLASH WITH THE SOVIET OPOSITION IN 1970-TIES
AND KIDNAPPING OF THE VLADO DAPČEVIĆ

Summary

This article is detailed analyze of the state clash with pro-Soviet opposition (so called *neoibeovci*) during the 1970-ties in the Socialist Yugoslavia. All over the country, several illegal groups were discovered and arrested, most of them in Serbia, Montenegro and Bosnia. State Security monitored these groups during the late 1960-ties. But after the Soviet aggression on Czechoslovakia, and political turbulence in Croatia in beginning of 1970-ties, their work was carefully monitored. The peak of the arrestment was during the illegal congress of the New Communist Party of Yugoslavia in city of Bar during 1974. Another important event in the history of the pro-Soviet opposition was kidnapping of its two main figures: Vlado Dapčević and Mileta Perović, performed by the Yugoslav State Security in 1975.